

KUNSTEN

[K] EEN SAMENGERAAPT WERKELIJKHEID. DE LITERAIRE FOTOGRAFIE VAN PAUL BOGAERS

Een toeschouwer die niet was voorbereid op de tentoonstelling *Upset down* in het Tilburgse museum De Pont (2 oktober tot en met 21 november 2010) zou er gemakkelijk voorbij zijn gelopen. Niet alleen was de collectie foto's die was samengebracht bescheiden van omvang, de afbeeldingen waren ook vaak zo onscherp en onduidelijk, en bovendien zo nonchalant naast, boven en onder elkaar in een grote ruimte opgehangen, dat het leek alsof ze er per ongeluk terecht waren gekomen.

Wie echter de moeite nam de foto's in detail te bekijken en met elkaar te vergelijken, zag hoe er vanuit deze nadrukkelijk niet-monumentale plaatjes een prachtige verzameling ontstond. De vorm van een plastic zakje op de grond, deed dat niet denken aan het gezicht op die foto ernaast? Leken de struiken van de ene afbeelding niet een geheel te vormen met de schaduw op een andere?

De fototentoonstelling van Paul Bogaers (1961) nodigde de kijker uit tot combineren – en was daar tegelijkertijd ook het resultaat van. Zoals kenmerkend is voor het werk van Bogaers werd de tentoonstelling grotendeels opgebouwd uit bestaande afbeeldingen, het liefst van onbekend, ouder werk: vroege reclamefoto's, familiekiekjes of krantenfoto's

die soms ook al in één van Bogaers' eerdere voorstellingen waren opgedoken. Bogaers is gewend om oude foto's van een nieuwe context te voorzien door ze naast elkaar te hangen of met een eigen opname te combineren. Zo gaan ze een onderlinge dialoog aan door gelijkenis in de vorm van het afgebeelde, de kleur, de textuur, de compositie of het thema.

Bogaers' associatieve werkwijze én 'uitnodiging' aan het publiek hebben ook hun weerslag gevonden in het gelijknamige boek bij de tentoonstelling. Twee foto's zijn daarin steeds naast elkaar geplaatst met de bedoeling dat de kijker ze met elkaar gaat verbinden. Een verticale waterstraal spiegelt een stuk lucht in een bos. Een geblinddoekte vrouw op bed, verticaal afgebeeld, werd naast twee aan de poten opgehangen varkenskarkassen geplaatst. De lezer combineert de twee afbeeldingen zowel met elkaar als met die op pagina's daarvoor of daarachter. Het gevoel dat alles met elkaar in verband staat, wordt versterkt door de iconografische lijnen die Bogaers in zijn boek heeft aangebracht: er is bijvoorbeeld een reeks waarin telkens bladeren en planten te zien zijn, en een serie waarin (sterk uitvergrote) lichaamsdelen centraal staan.

Bijzonder is dat één van de twee samengebrachte afbeeldingen telkens *upside down* is weergegeven: ondersteboven of een kwartslag gedraaid. Bij de

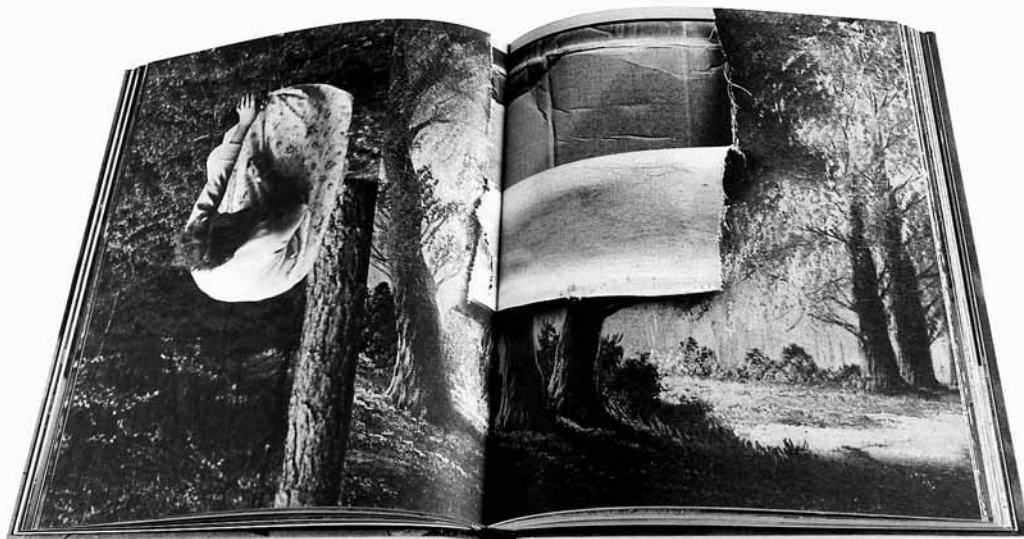
Paul Bogaers, *Upset down*, Foto Paul Bogaers.

varkenskarkassen leidt dat tot de bizarre illusie dat de dieren op hun tenen staan en in een sierlijke dans verwickeld zijn. Dit principe van de omkering is in het boek zo consequent doorgevoerd dat de lezer het van twee kanten kan openen en doorbladeren.

Het tekstuele gedeelte van *Upset down* is in vorm gelijk aan het visuele. Het voor- en nawoord zijn met elkaar vervlochten, doordat op de rechterpagina telkens een pagina van het voorwoord is te zien, en op de pagina ernaast ondersteboven een pagina van het nawoord. En zoals veel van de afbeeldingen gevonden materiaal zijn, zo is ook de tekst samengesteld uit zinnen die geknipt zijn uit andere boeken. Bogaers gebruikte onder meer passages uit Daphne du Mauriers *Rebecca* (1938) en de openingszinnen van *Endless night* (1967) van Agatha Christie. Behalve romans werd ook wetenschappelijke literatuur geciteerd, zoals *Mysterious Psychic Forces* (1907) van de astronoom en geofysicus Nicolas Camille Flammarion. De nieuwe teksten zijn het resultaat van ouderwets handwerk: Bogaers heeft de oude boeken gekopieerd en met schaar en lijm een nieuwe tekst samengesteld. De lezer van het voor- en nawoord ziet daardoor telkens aan het 'verspringende' lettertype dat er weer een nieuwe bron wordt aangesproken.

Het montageprincipe ligt dus behalve aan Bogaers' fotografische werk ook ten grondslag

aan zijn tekstuele producten, zoals dat al bij de avant-gardebewegingen van dada en surrealisme het geval was. Het voor- en nawerk van *Upset down* is niet Bogaers' eerste en meest ambitieuze literaire collage-experiment: in *Tropenwee* (1992) en *Onderlangs* (2007) werd al van dat knip-en-plakwerk gebruik gemaakt. De eerste novelle was een voorstudie van de tweede, meesterlijke roman. Daarvoor stelde de auteur uit ruim tweehonderdvijftig boeken, vaak pornografische romannetjes, detectives of populair-wetenschappelijke werken uit de eerste helft van de twintigste eeuw, een nieuwe roman van meer dan vierhonderd bladzijden samen. Het effect van *Onderlangs* en het bimediale *Upset down* is hetzelfde: door de montagetechniek ziet de lezer verbanden, maar ervaart hij ook botsingen. In *Onderlangs* vindt bijvoorbeeld een eigenaardige vermenging plaats van erotische scènes met oerwoudverhalen, of van liefdesbetuigingen met keukenrecepten. Ook het fotowerk in *Upset down* prikkelt doordat de rationele verwachtingen van de kijker telkens doorbroken worden. De samengeraapte werkelijkheid die in het boek ontstaat, is niet alleen anders dan de onze, het is vooral een wereld waarin alles mogelijk is en waarin nauwelijks wetmatigheden bestaan. In combinatie met het gebrek aan een eenduidig begin en einde en met de voortdurend roterende foto's waarop het afgebeelde door

In Paul Bogaers's boek *Upset down* is het principe van de omkering zo consequent doorgevoerd dat je het boek van twee kanten kunt openen en doorbladeren, Foto's Paul Bogaers.

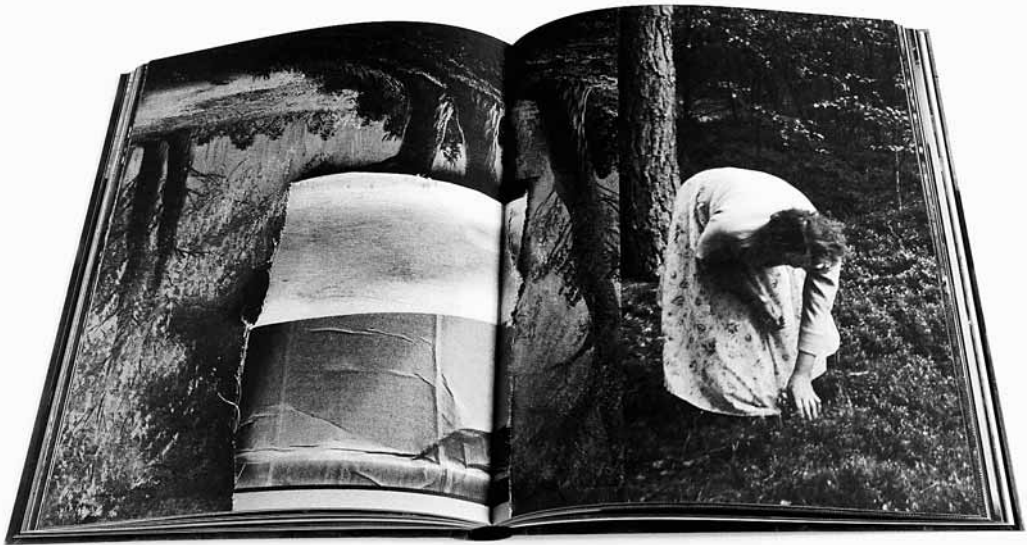
onscherpte of extreme uitvergroting soms nauwelijks te herkennen is, leidt dit tot desoriëntatie. Kijken we naar een gat in de grond of naar een raam? Zien we een dubbelgevouwen oor of een dichtgeknepen oog?

Als de toeschouwer niet meer in staat is om te beredeneren waarnaar hij kijkt, dan is hij precies waar Bogaers hem hebben wil. In de tekstuele passages legt hij de lezer uit hoe hij *Upset down* tegemoet moet treden: als een onderzoek naar een niet-rationele, associatieve vorm van waarnemen. Bogaers citeert grote vragen: “*How do we come to know about the external world? How do we know that there is an external world? How do we know anything?*” Bogaers is er als geen ander van doordrongen dat dit onbeantwoordbare vragen zijn. Hij wil zijn lezers dan ook niet naar een antwoord leiden, maar hun onderbewuste en hun associatievermogen aanspreken. Door de schema's te verstoren waarmee we de wereld normaal gesproken waarnemen, probeert hij de kijker op een ander niveau van observatie brengen, waarin niet het verstand, maar de intuïtie leidend is. Juist omdat het foto-

en tekstmateriaal dat Bogaers hergebruikt onbekend en niet-canoniek is, bezorgt het werk de gebruiker geen intellectuele ervaring van herkenning ('dat citaat ken ik!'), maar een niet-rationele beleving van de wereld. Wellicht komt daar ook de woordspelige titel van het boek vandaan. *Upset down* refereert uiteraard aan de *upside down*-plaatsing van de foto's, maar *upset* en *down* zijn ook twee Engelse woorden die emoties uitdrukken. De foto's zouden de kijker niet alleen intellectueel moeten prikkelen, maar ook emotioneel moeten bewegen.

De spannende kijk- en leesbeleving die zo ontstaat, wordt prachtig uitgedrukt in een uitspraak achterop *Onderlangs*, waarop Bogaers' oog tijdens een tekstuele zoektocht moet zijn gevallen: “Een ware lawine van verrassingen komt op de schedel van de lezer neer, en wie niet oppast, loopt gevaar er minstens een hersenschudding aan over te houden.”

FEIKE DIETZ EN LAURENS HAM

PAUL BOGAERS, *Upset down*, 99 Uitgevers, Haarlem,
2010, 160 p.

PAUL BOGAERS, *Onderlangs*, Uitgeverij IJzer, Utrecht,
2007, 416 p.

PAUL BOGAERS, *Tropenwee*, 1992, Uitgeverij IJzer, Utrecht,
1992, 60 p.

www.paulbogaers.com.